

Sayı : 4 - 5

Ağustos 1973 - 1974

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1974

**İSTANBUL'DA İHTİSÂB MEVZUÂTI VE 1682-1684
SENELERİNDE İHTİSÂB MUKATAASI İLE
İLGİLİ BİR BELGE**

Eşref Eşrefoğlu

Toplumların şehirlerde gün geçtikçe yoğunlaştığı modern çağımızda belediye işlerinin yürütülmesinin, daha da önem kazandığı muhakkaktır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanan şehir hayatında, belediye mevzuâtının devrin şartlarına ve imkânlarına göre günümüzdeki önem ve canlılığı taşıdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı cemiyet hayatında şehir yaşayışını sağlam temellere oturtmak ve kurulu içtimai düzeni korumak mes'elelerinin yanında, zarurî günlük ihtiyaç maddelerinin, halkın eline en uygun şekilde geçmesini sağlamanın ve bu konularda esnaf veya diğer ticaret erbabını denetim altında bulundurmanın ehemmiyet arzettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra, şehrin, İmparatorluğun merkezi durumuna getirilmesi idarî ve askerî yönetim bakımından olduğu kadar buna paralel olarak aynı zamanda beledi mevzuâtın da gelişerek ön plâna çıktığı bir gerçektir. Fetihten sonra türkleşmeye başlayan İstanbul şehrinde geniş bir imar faaliyeti göze çarpmaktadır. Surların onarılmasından şehre gelen göçmenlerin yerleştirilmesi konusuna kadar çeşitli meselelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Böyle bir yoğun ortamda günlük hayatını sürdüren İstanbul'un, biri şehri kuşatan sur dahilinde olmak üzere dört kadılığa ayrıldığı bilinmektedir. 1 - Sur içindeki İstanbul, 2 - Eyüb (Haslar), 3 - Galata, 4 - Üsküdar kadılıkları¹.

Nüfusu itibariyle XVI. yüzyılda İstanbul'un dünyanın en kalabalık şehirlerinden biri olduğu kesinlikle bilinmektedir. Kanunî Sultan Süley-

1 Bundan başka Eyüb, Galata ve Üsküdar Kadılıklarına Bilâd-ı Selâse Kadılığı da denirdi, (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *İstanbul ve Bilâd-ı selâse denilen Eyüb, Galata ve Üsküdar Kadılıkları*, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. III. İstanbul 1957, s. 25).

man devrinde Sinan Paşa'nın konağında özel doktorluk görevinde bulunmuş olan Magister Cristobal de Villalon'un Sinan Paşa'nın yanında görmüş olduğu kayıt defterinden anlaşıldığına göre, İstanbul'un banliyöleri dışında 550.000 gibi, o zaman için muazzam bir nüfus yoğunluğuna ulaştığı anlaşılmaktadır. Şehrin yakın çevresi de gözönüne alındığı takdirde İstanbul'daki beledi işlerin son derece yoğun bir duruma geldiğine inanabiliriz². Bu şartlar altında, İstanbul gibi büyük bir şehirde belediye işlerinin her bakımdan aksamadan yürütülebilmesi, ancak güçlü bir belediye teşkilâtının varlığı ile mümkün olmuştur. İstanbul'un idarî bölünüşünde mevcut olan dört kadının emrinde, onların ihtisâb konusundaki yürütme organı olarak çalışan İhtisâb Ağası, geniş yetkilerle donatılmış bir belediye görevlisidir³.

İslâmiyetin en eski dönemine kadar inen köklü bir mâziye dayanan ihtisâb görevinin, Osmanlı Devleti'nin geniş idarî teşkilâtı içinde ne zaman yer aldığı kesinlikle bilinmemektedir. İhtisâb işinin, islâmî gelenek ve görenekler açısından köklü dinî kurallara bağlı olması ve ihtisâb görevinin doğrudan doğruya devletin en büyük şahsiyetlerini ilgilendirmesi, beledi işlerin önemini arttıran hususlardan biridir. Bu konuda Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, Fâtih Sultan Mehmed'in ünlü veziri âzamı Mahmud Paşa'nın İstanbul'da esnafı denetlediğine ait kayıtlar mevcuttur⁴. İstanbul'un fethinden sonra şehirdeki ticarî, iktisadî ve buna paralel olarak içtimaî ortamı tanzim etmek, bunun yanında subaşı ile birlikte şehre gireni çıkını kontrol etmek, aynı zamanda İstanbul'da işsiz güçsüz kimselerin toplanmasına engel olmak da önemli ihtisâb görevleri arasında yer alıyordu. Özellikle İstanbul şehrinin âsâyîşi bakımından İhtisâb Ağası'nın yaptığı denetlemeler, şehrin içtimaî yaşayışının düzenli olmasını ve bozulmamasını sağlıyordu. Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde işaret edildiği üzere İstanbul şehrinin hizmetlerini görmek için atanmış olan hâkimlerden sekizincisi de ihtisâb ağasıdır⁵.

2 Alfons Maria Schneider, *XV. yüzyılda İstanbul'un nüfusu*, *Belleten*, sayı 61, Ankara 1952, s. 45.

3 Ömer Lütfü Barkan, *XV. asrın sonunda bazı büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tesbit ve teftişi hususlarının tanzimi*, *Tarih Vesikaları Mecmuası*, sayı: 5, İstanbul 1942, s. 327.

4 Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, c. 1, s. 120.

5 «Sekizinci hâkim ihtisâb ağasıdır ki cemî' ehl-i sanâye hükmedip, tâzir ve siyâsete ve bey' ü şîrâsında hilâf edenin tekdîr ve tevbihine me'mûr bir hâkim-i» (Evliyâ Çelebi, *Aynı eser*, c. I, s. 120-121).

XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul şehrindeki belediye işlerinin çağının şartlarına göre disiplinli, teşkilât bakımından da tesirli ve işler durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Beledî işlerin yanında İstanbul'un başşehir olması dolayısıyla âsâyiş konusuna gerekli önemin gösterilmesini zorunlu kılmıştır. İhtisâb Ağası usûlen her ne kadar kadı'nın emrinde görünüyorsa da kadı'nın yoğun adli meseleler yüzünden bu gibi hususlarla ilgilenememesi dolayısıyla İhtisâb Ağası'nın ön plâna çıktığı görülmektedir⁶. İhtisâb mevzuatının önem ve esâsı Kur'an-ı Kerim'de mevcut olan «Emr-i bi'l-mârûf neh-yi ani'l-münker» âyet-i kerimesi ile ilgilidir. Bu âyet-i kerime, genel olarak, şeriatin emirlerini ve yasaklarını bildirme anlamına gelmektedir. Dinî nitelik taşıyan ve müslümanlar için emredilmiş olan ihtisâb görevini yerine getirmek, islâm âleminde birinci derecede devletin baş sorumlusu olan kimselere düşen son derece önemli bir görev durumundadır. İhtisâb Ağası görevini uygularken aynı zamanda bir bakıma Pâdişâhın da vekilliğini yapmakta ve onun adına faaliyet göstermektedir⁷. Eski ihtisâb kanunnâmelerine nazaran devlet vekili olanların narh işiyle bizzat meşgul olup işi, kadı ve muhtesibe havale etmekle geciktirmemeleri gerekiyordu. Narh işi «Umûr-ı külliye-den» ve «İstirahât-i âlemin bir maddesi dahi narh icrâ olunup ehl-i sûk ve pazarın umûru muntazam olmakla kaimdi»⁸. Osmanlılarda ihtisâb görevi ile ilgili aşağıdaki bilgi XVIII. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılarından Bartınlı İbrahim Hamdi'den alınmıştır: «Ağa-yı ihtisâb sâbıkda hasbeten bir kimesneyi muhtesib ederlermiş. El-yevm mansıb ve mâlikâne olup eli altında 92 kul oğlanı nâmıyle Çardak'dan yeniçeri hizmetinde olup altı bölük başı ve amel-i mande 12 neferi olup bunlar için her dükkândan akçe alınır ve şehir-i İstanbul'da olan dekâkin ve kârgir hanâtın hadd ü ta'dadı olmayıp iki bezâzistan etrafında Parmakkapılar dâhilinde yalnız 12.000 dükkân olduğunu yakinen görmüşler...»⁹.

İslâmiyetin erken çağlarından itibaren var olduğu bilinen ve icraât bakımından Osmanlı Devleti'ne geiene kadar muhtesib ünvanıyla bütün islâm devletlerinin idâri bünyelerinde ağırlığını hissettiren bu görev, Os-

6 Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, İst. 1931, s. 67.

7 Eşref Eşrefoğlu, *İslâmiyetde İhtisâbın Prensipleri*, *Tarih Dergisi*, sayı: 25, İstanbul 1971, s. 100.

8 Ömer Lütfü Barkan, *Aynı eser*, s. 326.

9 Cengiz Orhonlu, *XVIII. y.y. da Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası*, *Tarih Dergisi*, sayı: 19, İstanbul 1964, s. 132, Not: 60.

manlı bürokrasisi içinde de gerekli yerini almıştır. Hasbet-en-lillâh —Allah rızâsı için— yapılan bir iş olmaktan çıkarak, resmî bir hüviyete bürünüp devlet memûriyetleri arasına girmiştir. Osmanlı devlet teşkilâtında uygulanan iltizâm usûlü ile aranılan vasıflara uygun görülen kim-seler İhtisâb Ağalığı görevine tâyin edilirdi. İhtisâb Ağalığı görevine getirilen şahıslardan peşin olarak «Bedel-i mukataa» adı altında belirli bir ücret alınır ve bu devlet hazinesine gelir olarak kayıt edilirdi. Göreve başlayacak olan ihtisâb ağasının eline, yetkili olduğunu belirten «Berât-ı hümâyûn» verilirdi. Aşağıda bu konu ile ilgili bir ihtisâb tâyini buyurul-dusu misâl olarak alınmıştır :

«İstanbul ihtisâbı sipâhi oğlanlarından Mir Pirî'ye buyruldu.» 3 Rebi'ülâhîr 963 (1556)¹⁰.

Şehrin beledî mevzuâtını uygulayan bir görevli olarak ihtisâb ağa-sının emrinde çalıştığı kadıya göre geniş hareket serbestisine sahip ol-duğu anlaşılmaktadır. Görevi ile ilgili konularda şahit, isbât, delil ara-maksızın hiç bir idârî ve mülkî makamdan emir almadan ilerden beri-var olan gelenek, görenek ve uygulama esaslarına dayanarak gereğin-de kanunnâmelerin dışına çıkmak sureti ile ihtisâb işini fiilen yürütür-dü. Özellikle halkın zarûrî günlük ihtiyaç maddelerini temîn ettiği es-nafı son derece titiz bir şekilde denetlerdi. Bunun yanında taşıdığı ge-niş yetkileri kötüye kullanan ihtisâb ağasına derhal işten elçektirmek suretiyle ihtisâb görevinin önem ve değeri korunurdu¹¹. Sorumlusu ol-duğu belediye işlerini yürütmek ve yönetmekten başka İstanbul şeh-rinde kanunen tesbit edilmiş olan ihtisâb rûsûmunun, emrindeki kol oğlanı denilen görevliler aracılığı ile toplattırılması işi de ihtisâb ağası-nın üzerine düşen önemli bir görevdi. Bu konuda XVII. y.y. sonlarına doğru, yâni 1682-1684 (hicrî 1093-1096) yılları arasındaki ihtisâb mu-kataası meselesini canlı bir şekilde ortaya koyan arşiv belgesi son de-rece ilgi çekicidir. Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci tasnifinde genel 5026 ve özel 39 numara ile kayıtlı bulunan Başmukataa defterinde ön beş kola ayrıldığını gördüğümüz İstanbul'un tesbit edilen vergi bölge-lerinden ihtisâb mukataalarının ne şekilde toplandığı açık olarak an-la-şılmaktadır. Günümüzdeki vergi uygulama ve anlayışına nazaran deği-şik karakter gösteren bu işleyiş yöntemi, devrin vergi siyâseti bakımın-dan incelenmeye değer bir unsurdur. Günü gününe düzenli bir şekilde

10 Başbakanlık Arşivi, M.D. 5, s. 21, Hüküm: 149.

11 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul, 1922, C. I, s. 427.

toplanan ihtisâb mukataası, bize, aksamadan işliyen mükemmel bir teşkilâtın varlığını isbatlamaktadır. Adı geçen defterin ilgi çekici diğer bir yanı da kol olarak isimlendirilen vergi bölgelerinin o zamanki mahalle, câmi, hamam, sur kapısı, han ve türbe gibi mahallî isimlerle sınırlandırılmış olmasıdır. Tanıtmağa çalıştığımız 1682-1684 yılları arasındaki İstanbul İhtisâb Mukataasına dair olan bu belgeyi önce Robert Mantran, 1957 yılında «XVII. y.y Sonlarında İstanbul İhtisâbına Ait Bir Belge» adı altında yayınlamıştır¹².

Mantran Kısa bir önsözü takiben eski Türkçe metni ve Fransızca tercümesini hiçbir açıklama yapmadan olduğu gibi takdim etmiştir. Tercüme ettiği metinde İstanbul topoğrafyası ve ihtisâbı ile ilgili bazı okunuş hataları da görülmektedir. İstanbul belediye tarihi terimleriyle, ihtisâbını ilgilendiren bu önemli belgeyi aynen yayınlıyoruz :

Sûret-i defter-i mukataât ihtisâb-ı İstanbul ve tevâbihâ tahrîr-i cedîd İbrâhim Efendi kadı-i İstanbul der sene 1093 berâ-yi vâcib sene 1096

Kol-ı Tahte'l-kal'a

Mahmiye-i İstanbul ihtisâbı tarafından mîrî kolluk cem'olunan dekâkin on beş kol itibar olunup evvelkisi Tahte'l-kal'a koludur ki Süleymaniye hamamı kurbünden Haydaralı sarayına andan Tahte'l-kal'a kurbünden Odunkapısı dâhiline andan Haffaflar içinden Tahte'l-kal'a'dan Zindankapısı dâhiline andan Kebeciler'den Rüstem Paşa Câmi'ine andan Tahte'l-kal'a içinden Dört Yol ağzına andan Katırhanı kurbünde nihâyet bulur.

Mahsûl-i rûsûm an kol-ı mezbûr fi yevm : 326
Berâ-yi mesârif-i sâire : 56
Berâ-yi mîrî : 270

Zikrolunan Tahte'l-kal'a kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ olan dekâkinden beher yevm cem' ve tahsîl olunan üç yüz yirmi altı akçe rûsûmun iki yüz yetmiş akçesi mîrî mâdâ elli altı akçesi kol oğlanlarının mâişetleri ve sâir mesârif-i içindir.

12 Robert Mantran, «Un Document sur l'İhtisâb de Stamboul à la fin du XVII. Siècle», *Mélanges Louis Massignon*, Damas, 1957, s. 127-149.

Kol-ı Eksik

Zikrolunan 15 kolun ikincisi Eksik koludur ki Ayazma Kapusu¹³ hâricinde olan Ayazma kurbünden ibtidâ olunup andan Keresteciler sülûkünden Odunkapusu hâricine andan Zindankapısı hâricinden Ahî Çelebi Mahkemesi'ne¹⁴ andan İhtisâb Çardağı¹⁵ kurbünden Hasır İskelesi-Bahçekapusu hâricinde nihâyet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm	: 583
Berâ-yi mesârif-i sâire	: 103
Berâ-yi mîrî	: 480

Mezkûr kolda battallardan mâdâ dekâkinden beher yevm tahsil olunan beş yüz seksen üç akçenin dört yüz seksen akçesi mîrî ve yüz üç akçesi koloğanlarının mâişetleri ve mesârifi içindir.

Kol-ı Taraklı

Mezkûr 15 kolun üçüncüsü Taraklı¹⁶ koludur ki Dâye Hâtun Mahallesinden ibtidâ olunup andan Hocapaşa'ya¹⁷ andan Meydancık'dan Bahçekusu dâhilinde Haseki Hamamı'na andan Parmakkapu'dan Alaca Hamam'a andan Vâlîde Sultan Çarşısı kurbüne andan Tahmis'e andan Vâlîde Sultan Câmîi şerifi kurbünde Balıkpazarı dâhilinde nihâyet bulur.

13 Haliç boyunda Cibali ile Fener arasındadır. Bugün Ayakapı denilmektedir (Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1961, c. III, s. 1378-1379).

14 R. Mantran'ın çıkartamadığı Ahî Çelebi Mahkemesinin Zindankapı ile Yemiş iskelesi arasındaki sur dışında bulunan Ahî Çelebi Mescidi Mahallesi dâhilinde olması muhtemeldir. (E. Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mahalleleri*, Ankara, 1958, s. 11).

15 Eminönü ile Unkapanı arasında Yemiş iskelesi yanındadır. Günümüzde Çardak İskelesi denilmektedir (E. Eşrefoğlu, *XVI. - XVII. y.y.'larda İstanbul'da İhtisâb*, İstanbul, 1965, s. 18).

16 Çakmakçılarda Tarakçılar Sokağından Kapalıçarşı'ya inen alanda Dâye Hâtun Mahallesi içindedir. Buraya aynı zamanda Tarakçılar Câmîi Mahallesi de denilmektedir (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 17).

17 Sirkeci semti içinde bulunmaktadır. Bu mahalleye Üçüncü Murad'ın Başdefterdarı Hoca Üveys Paşa adını vermiştir (İ. Hâmi Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1950, c. III, s. 586).

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm	: 272
Berâ-yı mesârif-i sâire	: 82
Berâ-yı mîrî	: 190

Mezkûr kolda battallardan mâdâ dekâkinden beher yevm cem' ve tahsîl olunan iki yüz yetmiş iki akçe rûsûmun yüz doksan akçesi mîrî ve seksen iki akçesi kologlanlarının maaşı ve sâir mesârif içindir.

Kol-ı Ayasofya

Zikrolunan 15 kolun dördüncüsü Ayasofya koludur ki Atmeydanı kurbünden ibtidâ olup andan Peykhâne yokuşuna andan Kadırga limanı'na andan Taraklı Hamamı'ndan Çatladıkapu'su hâricine andan Nahilbend sukuna¹⁸ andan Kemeraltı'ndan¹⁹ Arabacılar Kârhânesi'ne²⁰ andan Vâlide imâretinden Ahırkapısı hâricine andan Bayrampâşa Sarayı'ndan²¹ Kabasakal Mahallesi'ne²² andan Aslanhânedden Saray-ı Hümâyûn kurbüne andan Cebehâne'den Ayasofya sukuna andan Perviz Ağa Câmii'nden Divanyolu'na andan Acıhamam kurbünden Cağaloğlu Sarayı'na andan Alayköşkü kurbünde nihâyet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm	: 496
Berâ-yı mesârif-i sâire	: 106
Berâ-yı mîrî	: 390

Mezkûr Ayasofya kolunda battal dükkânlardan mâdâ dekâkinden beher yevm cem' ve tahsîl olunan 496 akçenin 390 akçesi mîrî ve 106 akçesi kologlanlarının mâişet ve masârifi içindir.

18 Eski İstanbul mahalleleri arasında bulunan Nahilbend Mescidi Mahallesi, Sultanahmed Câmîinin güney-batı kesiminde yer alır (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 41).

19 Bizanslılar döneminden kalma bir «tak»dır. Ayasofya meydanından «Tori Forumu»na giden yolun başında idi (A. Sâim Ügün, *Fâtih Devrinde İstanbul*, Ankara, 1939, s. 23).

20 Topkapı Sarayı ile Ahırkapı bölgesi içinde top arabacısı kızlarının bulunduğu alandır. Kârhânenin yanında mescidi de mevcuttur (Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, İstanbul, 1281, c. I, s. 154).

21 Yeri kesin olarak tayin edilememiştir. Ayasofya ile Cankurtaran arasındaki Otlukapısı civarında olduğu tahmin edilmektedir (R. Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, s. 2309).

22 Bugün Sultanahmet semtinde Küçük Ayasofya Mahallesi içinde bulunmaktadır (*İstanbul Şehir Rehberi*, İstanbul, 1934, Pafta: 1/2).

Kol-ı Tavukpazarı

Mezkûr 15 kolun beşincisi Tavukpazarı koludur ki Parmakkapı'dan ibtidâ olunup Mahmud Paşa Hamamı'na andan Kürkcüler içinde Hoca-hanı kurbüne andan Mahmud Paşa Sâmîişerifi hariminden Boyacılar'a andan Tavukpazarına andan Vezirhanı kurbünden Dikilitaş'a²³ andan Paykhâne yokuşuna andan Divanyolu'ndan Sıрмаkeşhâne'ye andan Kalafatçılardan Yolgeçen Odaları kurbüne andan Tarakçılar'dan Vâlîde Han kurbünden Mercan Çarşısı'nda nihâyet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm-i rûsûm :	540
Berâ-yı mesârif-i sâire	150
Berâ-yı mirî	390

Mezkûr Tavukpazarı kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ de-kâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 540 akçenin 390 akçesi mirî ve 150 akçesi koloğlanlarının mâişet ve masârıfı içindir.

Kol-ı Kadiasker

Mezkûr 15 kolun altıncısı Kadiasker koludur ki Seyrek başından²⁴ ibtidâ olunup Çinilihamam kurbünden Kemeraltı'na andan Kırkçeşme'den²⁵ Ekmekçioğlu Medresesi'ne²⁶ andan Vefâ Meydanı'ndan Süleymaniye kurbüne andan Kemeraltı'ndan Vezneciler'e andan Muratpaşa türbesi²⁷ kurbünden Acemoğlanı meydanına andan Eskiodalar başından Çukurçeşme'den Kadiasker Hamamı'na andan meyyit kapusundan Şeh-zâdebaşı'na andan İbrahim Paşa Hamamı kurbünden Saraçhânebaşı'nda nihâyet bulur.

23 Çemberlitaşın diğer ismidir. Ayrıca buraya Tavukpazarı da denir (A. Sâim Ülgen, *Aynı eser*, s. 23).

24 Bugün Zeyrek diye anılmaktadır. Metinde (سیرك) (Seyrek) olarak geçmektedir. Fâtih Hüsambey Mahallesi içinde kalmaktadır (*İstanbul Şehir Rehberi*, Pafta: 4/6).

25 Eski İstanbul mahallelerinden biridir. Bozdoğan kemeri ile Unkapanı arasındaki saha içinde kalır (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 32).

26 Haseki Hâstahânesinin batısındadır. Nevbahâr Mescidi Mahallesi içinde bulunmaktadır (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 41).

27 Aksaray'da Vatan ve Millet caddelerinin kesiştiği noktadadır. Ayrıca bu bölgede Muradpaşa Câmii Mahallesi vardır (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 40).

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm-i rûsûm :	406
Berâ-yı mesârif-i sâire	106
Berâ-yı mirî	300

Mezkûr Kadiasker kolunda olan battakal dükkânlardan mâdâ dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 406 akçenin 300 akçesi mirî 106 akçesi koloğlanlarının mâişet ve mesârifi içindir.

Kol-ı Langa

Zikrolunan 15 kolun yedincisi Langa koludur ki Uzunçarşı'dan ibtidâ olunup Eskişaray Kapusu önünden Sultan Beyazıd harimine andan Okçularbaşı'ndan Darphane'ye andan Kuşbazlar'dan Parmakkapı'ya andan Bitpazarı'ndan²⁸ Gedikpaşa'ya andan Soğukçeşme'den Bâlîpaşa'ya andan Payzenhanı kurbünden Kumkapı hâricine andan Gelincik Çarşısı'ndan Nişancı'ya Çavuşbaşı'ndan Musallı kurbüne andan Soğukçeşme'de nihayet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm-i rûsûm :	697
Berâ-yı mesârif-i sâire	217
Berâ-yı mirî	480

Mezkûr Langa kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 697 akçenin 480 akçesi mirî ve 217 akçesi koloğlanlarının cihet-i mâişet ve masârifi içündür.

Kol-ı Yedikule

Zikrolunan 15 kolun sekizincisi Yedikule koludur ki Davudpaşa sukundan ibtidâ olunup andan Kolluk kurbünden Yenimahalle'ye an-

²⁸ Kapalıçarşı'nın Yağlıkçılar kısmını işgâl eder. Hicrî 953 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterinde «Mahalle-i Mescid-i Çakırağa bin Abdullâh der kurb-i pazar-ı kehle» olarak geçmektedir (Ö. Lütfü Barkan, — E. Hakkı Ayvêrdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul, 1790, s. 322).

dan Bostancılar'dan Altımermer'e²⁹ andan Yolgeçen Câmii'nden³⁰ Silivri Kapsu'na andan Kocadibek'den Ağaçayırı'ndan Kocamustafapaşa'ya andan İmâret kurbünden İsâkapsu'ndan Sulumanastır'a andan Varilciler'den Mîrâhura³¹ andan İrgatpazarı'ndan Yedikule hâricine andan Çukurçeşme'den Hacıkadın Mahallesi'nden³² Narlıkapı'ya andan Samatya Kapsu'ndan Ağa Hamamı'na andan Çınar kurbünden Davudpaşa kurbünde nihâyet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm-i rûsûm : 814

Berâ-yı mesârif-i sâire : 114

Berâ-yı mîrî : 700

Mezkûr Yedikule kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ dekâkin-den beher yevm cem' ve tahsîl olunan 814 akçenin 700 akçesi mîrî ve 114 akçesi koloğlanlarının vech-i maaş ve masârifî içündür.

Kol-ı Karaman

Zikrolunan 15 kolun dokuzuncusu Karaman koludur ki Saraçhânebaşı'ndan ibtidâ olundu. Andan Yeniodalarbaşı'ndan Sarıgöze (صاری كوزه)³³ Malta'dan Alipaşa Câmii'ne andan Büyükkaraman'a andan Arastabaşı'ndan Küçükkaraman'a³⁴ andan Atpazarı'ndan Şermet

29 Çapa semtindeki Çukurbostanı civarındadır (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 12).

30 Bânisi Defteremini Ömer Efendi'dir. 1559 yılında inşa edilmiştir. Çapa semtinde Altımermer'de bulunmaktadır (Hüseyin Ayvansaraylı, *Aynı eser*, s. 220).

31 Yedikule İmrahor caddesindedir. St. Jean de Stoudion Manastırı II. Beyazid'in İmrahoru İlyas Bey tarafından câmi'e çevrilmiştir. Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, s. 105.

32 Aslı Hızırbey Mescidi Mahallesidir. Unkapanı'nda Atlamataşı ve Hacıkadın semtleri arasında yer alır (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 24).

33 Sarı Gürz, Sarı Kerez, Sarı Göze şeklinde geçer. Halk dilinde Sarıgözel şekline girmiştir (Semavi Eyice, *İstanbul Mahalle ve Semtleri Hakkında Bir Deneme, Türkiye Mecmuası*, İstanbul 1964, c. XIV, s. 202).

34 Fâtih Câmii'nin kuzey-batısına düşmektedir. Alfons Maria Schneider, *Belleten* Sayı: 61, Levha: IX, Şekil: 1.

Han'ı³⁵ kurbünde Seyrek Çarşusu'na³⁶ andan Kepekçiler'den³⁷ İfrazîye'ye andan Otlukçuyokuşu kurbünden Kadıçeşmesi kurbünde nihayet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fî yevm rûsûm :	406
Berâ-yı mesârif-i sâire	66
Berâ-yı mîrî	340

Mezkûr Karaman kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ dekâkin-den beher yevm cem' ve tahsîl olunan 406 akçenin 340 akçesi mirîye ve 66 akçesi koloğlanlarının cihet-i maişet ve masârifi içindir.

Kol-ı Bâb-ı Edirne

Zikrolunan 15 kolun onuncusu Edirnekapısı koludur ki Otlukçuyokuşu başından ibtidâ olunup andan Kanlı kurbünden Sultan Selim Hamamı'na andan Çarşamba pazarlarından Ahmet Ağa'ya andan Draman'dan³⁸ Sultan Hamamı'na andan Salma Tomruk'tan Edirnekapusu'na andan Acıçeşme'den³⁹ Şarmaşık'dan Perşembe Pazarı'na andan Yenibahçe'den Ali Paşaya andan Altray Çeşmesi'nden⁴⁰ Karagümrük'e andan Zincirlikuyu'dan Keseken Dede'den⁴¹ Sultan Selim Câmi-i şerîfi kurbünde nihâyet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fî yevm rûsûm :	634
Berâ-yı mesârif-i sâire	154
Berâ-yı mîrî	480

35 R. Mantran'ın Şurup Hanı olarak okuduğu isim aslında Şermet Hanı'dır.

36 Zamanla Seyrek (سیرك) ismi halk dilinde Zeyrek şekline dönüşmüştür (Semavi Eyice, *Aynı eser*, s. 202).

37 Fâtih Câmiî civarında Kepekçizâde Mehmed Efendi'nin bugün eseri kalmamış bir mescidi bulunuyordu (Tahsin Öz, *Aynı eser*, s. 88).

38 R. Mantran'ın Bâb-ı Edirne kolunda okuyamıyarak boş bıraktığı kelime Draman olacaktır.

39 Günümüzde Çukurbostan denilen Bizanslılardan kalma Aspar açık sarnıcının Salmatomruk caddesi başındaki mevkiinde bulunmaktadır (A. Sâim Ülgen, *Aynı eser*, s. 29).

40 Günümüzde Altay denilmektedir. Karagümrük'te Muhtesip İskender Paşa Mahallesi içindedir. R.E. Koçu, *Aynı eser*, s. 730.

41 Fâtih Nişancı Paşa Câmiî karşısında Keseken Dede'nin kabri mevcuttur (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 185).

Zikrolunan Edirnekapısı kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 634 akçenin 480 akçesi mîrîye 154 akçesi koloğlanların vech-i maaş ve masârfi içindir.

Kol-ı Balat

Zikrolunan 15 kolun 11'incisi Balat koludur ki Yenikapu hâricinden ibtidâ olunup andan Fenerkapusu hâricine andan Ebâ Eyyüb el-Ensân radiyallâhü anhe'l-ibâdî kapusından Çingene Mahallesi'ne andan Balat sukuna andan Nârin kurbünden Eğrikapı'ya⁴² andan İvaz Câmii⁴³ kurbünden Lonca yerinden Kesmekaya'ya andan Tahtaminâre kurbünden Fenerkapusu dâhilinde nihayet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm rûsûm :	737
Berâ-yı mesârif-i sâire	207
Berâ-yı mîrî	530

Zikrolunan Balat kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 737 akçenin 530 akçesi mîrî ve 207 akçesi koloğlanlarının vech-i maaş ve masârfi içindir.

Kol-ı Un Kapanı

Zikrolunan 15 kolun 12'ncisi Kapan-ı dakik⁴⁴ koludur ki eski İmâret Mahallesi'nden⁴⁵ ibtidâ olunup Kadıçeşmesi'ne andan Müfti Hamamı'ndan Mustafa Paşa sukuna andan Havuzlu Hamam'dan Üsküplü sükuna andan Unkapanı'na andan Sağrıcalar'dan⁴⁶ Kuyumcular'dan Azep-

42 Edirnekapısı surları dâhilinde Tekfursarayı civarındadır (A. Sâim Ülgen, *Aynı eser*, s. 36).

43 Bânisi Kazasker İvaz Efendi'dir. Câmii Eğrikapı dışında Anamas Zindan yanındadır (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 147).

44 Belgede dakik (دقيق) olarak geçmektedir. Burada un anlamına gelir (Ş. Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1316).

45 Fâtih, Haydar Caddesi ile Kadıçeşmesi arasında kalan alanı işgâl eder. Bugün adı geçen mahallenin yerinde Sinanağa Mahallesi vardır (E.H. Ayverdi, *Aynı eser*, s. 20).

46 Sağrıcalar Câmii Mahallesi olarak geçmektedir. Unkapanı'ndan Kerestecilere kadar olan sahayı içine alır (E.H. Ayverdi, *Aynı eser*, s. 52).

lêr'e andan Haydârpaşa Hamamı, kurbüne andan Arabacılar'dan⁴⁷. Seyrekaltı'na andan Hacıkadın Hamamı'ndan Küçükpazar'a andan Akarçeşme'den Ayazma dâhilinden Kantarcılar'dan nihayet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm rûsûm :	561
Berâ-yı mesârif-i sâire	171
Berâ-yı mirî	390
Tetimme-i mahsûl kol-ı Kapan-ı Dakik	

Zikrolunan Kapan-ı Dakik kolunda vâki battal dükkânlardan gayri dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 561 akçenin 390 akçesi mirîye ve 171 akçesi koloğlanlarının cihet-i maaş ve masârifi içindir.

Kol-ı Râh-ı Cedid

Zikrolunan 15 kolun 13 üncüsü Râh-ı Cedid koludur ki Ördekkaşap mahallesinden ibtidâ olundu. Andan Lütfü Paşa'ya andan Şâhuban sarayı⁴⁸, kurbünden Kalıçeci'ler köşküne andan Meydankapısı'ndan Dört Yol ağzına andan Çavuş Mescidi⁴⁹ kurbünden Molla Gürani'ye andan Kadıasker Câmii'ne⁵⁰ Çapa Dilsiz'den Macuncu'ya andan Oda başı'ndan Küçük Hamam'dan Altımermer'e andan Yenikapı'dan Topkapısı'na andan Arpa Hamamı kurbünden Şehremini'ne andan Fenâyi Tekkesi'nden⁵¹ Seydihalife Mahallesi'nden Davutpaşa'ya andan Haseki⁵²

47 Zeyrek Yokuşu başında Fâtih devri ricâlinden Şücâaddin İbrahim Efendi'nin câmiî civarındadır (T. Öz, *Aynı eser*, s. 151).

48 Fâtih Zeyrek'te Şâhuban Odaları Mescidi görülmektedir (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 129).

49 Adı geçen Râh-ı Cedid Kolu ile ilgili olabilecek iki Çavuş mescidi vardır: 1 - Şücâ Çavuş Mescidi, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesinde; 2 - İbrahim Çavuş Mescidi, Mevlânâkapı, Yayla Caddesi civarındadır (Tahsin Öz, *Aynı eser*, s. 41).

50 Molla Gürani yakınındadır. Bânisi Amasyalı Kızıl Abdurrahman Efendi'dir (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 167).

51 Taşkasap Mahallesi'nde Molla Gürani ile Bekir Paşa semtleri arasındadır (E.H. Ayverdi, *Aynı eser*, s. 20).

52 Bânisi Kanûnî Sultan Süleyman'ın zevcesi Haseki Hürrem Sultan'dır (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 101).

Câmii'nden Avratpazarı'ndan⁵³ Bayram Paşa Türbesi'ne⁵⁴ andan Hüsvrev Paşa Türbesi'nde⁵⁵ nihayet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm rûsûm : 727
Berâ-yi mesârif-i sâire : 207
Berâ-yı mîrî : 520

Zikrolunan Râh-ı Cedîd kolunda battal dükkânlardan gayrı dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 727 akçenin 520 akçesi mîrî ve 207 akçesi koloğlanlarının cihet-i maaş ve mesârifi içindir.

Kol-ı Aksaray

Zikrolunan 15 kolun 14 üncüsü Aksaray koludur ki Horhor Çeşmesi'nden ibtidâ olundu. Andan Aksaray'a andan Kızıllaslak'tan Lâleli Çeşme'ye andan Koska kurbünden Darbhane'ye andan Langa'dan Der-yâbeyi Kapusu'ndan hâricine andan Cellâd Çeşmesi'nden⁵⁶ Davudpaşa iskelesinden Davudpaşa kapusu hâricinde nihayet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm rûsûm : 551
Berâ-yi mesârif-i sâire : 171
Berâ-yı mîrî : 380

Zikrolunan Aksaray kolunda bulunan battal dükkânlardan gayrı olan dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 551 akçenin 380 akçesi mîrî ve 171 akçesi koloğlanlarının cihet-i maaş ve masârifi içindir.

Kol-ı Cebe Ali

Zikrolunan 15 kolun on beşincisi Cebe Ali koludur ki Defter-i Atık-

53 Günümüzde Langa ile Cerrahpaşa mahalleleri arasında kalmaktadır. Alıcı ve satıcıları kadınlardan meydana gelen orijinal bir pazar yeridir (S. Eyice, *Aynı eser*, s. 210).

54 Haseki Sultan Câmii civarında medrese, sebîl, çeşme ve türbeden meydana gelmiş bir külliye'dir (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 58).

55 Kanunî devri vezirlerinden olan Hüsvrev Paşa'nın türbesi Bâli Câmii civarındadır (H. Ayvansarayî, *Aynı eser*, c. I, s. 72).

56 Aksaray'da İnebey Mahallesi içindedir (E. Hakkı Ayverdi, *Aynı eser*, s. 33).

te Salhane⁵⁷ kolu deyü mukayyedir ve mesturden Ayakapısı⁵⁸ hâricinden ibtidâ olunup Cebe Ali iskelesine andan Tüfenkhâne'den Unkapanı hâricine andan Zeytinci'lerden Ayazma Kapısı hâricinde olan Ayazma kurbünde nihâyet bulur.

El-mahsûl an kol-ı mezbûr fi yevm rüsûm :	357
Berâ-yı mesârif-i sâire	167
Berâ-yı mîrî	190

Zikrolunan Cebe Ali kolunda olan battal dükkânlardan mâdâ olan dekâkinden beher yevm cem' ve tahsil olunan 357 akçenin 190 akçesi mîrîye ve 167 akçesi koloğlanlarının cihet-i maaş ve mesârifi içindir.

Cem'an

Tahsil an dekâkin-i kolha-i mezkûre	
rüsûm fi yevm akçe	8087
Berâ-yı masârif-i sâire an vech-i maaş gu-	
lâmân-ı kol ve gayrihi fi yevm akçe :	2057
Berâ-yı mîrî ve Hazine-i âmire fi	
yevm akçe	6030

Zikrolunan kollardan beher yevm cem' ve tahsil olunan sekiz bin seksen yedi akçe rüsûmunun altı bin otuz akçesi mîrî için kaydolunup ve iki bin elli yedi akçesi koloğlanlarının maaş ve masârifi içündür.

Defter-i Cedîd mucibince tahrîr olunan 3170 aded dekâkinden bat-taliyeden gayrıden koloğlanlarının beher yevm cem' ve tahsil eyledikleri 8087 akçenin 6030 akçesi mîrî için İhtisâb Sandığı'na teslim olunup mâdâ 2057 akçesi kırk nefer oğlanlarının vech-i maaşlarına ve on nefer mütekaidlerinin beher yevm onar akçe mütekaid vazifelerine ve Çardak hüddâmının taâmiyelerine ve çardak kirâsına ve İstanbul efendileriyle kol gezen hüddâma harç ve sarf oluna. Ve mütekaidlerden biri fevt oldukda vazifesi mîrîye mânde olup min ba'd ihtisâb malından koloğlanlarına tekaüd vazifesi verilmeye ve koloğlanları beher yevm cem' ve tahsil eyledikleri akçeyi Sandık eminine teslim eyledikleri râyic fi vakt

57 Balat semti dışında Molla Âşıkî Mahallesi dâhilindedir (E.H. Ayverdi, *Aynı eser*, s. 21).

58 Haliç sâhilinde Cibali ile fener arasındadır (R.E. Koçu, *Aynı eser*, c. III, s. 1378).
Tarih Enstitüsü Dergisi - Forma 14

parası oldukda cefâ olunmaya ve bir kaç yüz râyic hurda akçesi olursa da alına. Ve mîrî akçenin tahsili koloğlanlarının uhdelindedir. Mîriye noksan gelirse noksanı cümlesinden mütâlibdir. Ve defterden ziyâde koloğlanları dekâkinden bir akçe ve bir habbe ziyâde almayalar, aldırılmaya. Eğer içlerinden biri tecâvüz ederse muhkem cezâsı verildikten sonra yeri âhere tevcih oluna ve koloğlanları arasında defterden ziyâde tecâvüz edene sükût edib hâkimü'l-vakte ilâm etmezler ise cümlesine cezâ tertib olunub hizmetlere âhere tevcih oluna.»

Vesikanın bütününde ve özellikle son bölümdeki İhtisâb mukataasının ne şartlar altında toplanacağını açıklıyan nizamnâmede bu işin ciddiyeti ortaya konulmaktadır. Disiplinli ve merkezî idare kontrolü altında İstanbul'un günlük hayat düzeni içinde ihtisâb mevzuâtının önemi belirlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında XVII. yüzyıl sonlarında İstanbul İhtisâb Müessesesinin kuruluş ve işleyiş bakımından aynı mükemmeliyeti gösterdiğine şâhit olmaktayız. Bu arada neşredilen belgede zamanımızın modern belediyecilik hizmet ve anlayışına ışık tutacak yararlı noktaların bulunduğu kanaatindeyiz.

